

Trouw, maandag 7 mei 1990

vers zeebanket en dovenpoëzie

Pas sinds drie jaar heeft een dove Nederlander recht op een doven-tolk. Hij loopt daarmee nogal achter op een willekeurige Turk of Marokkaan, maar ja, die hebben weer geen toneelgroep die Albee's woordenvulkaan 'Who's afraid of Virginia Woolf' in gebarentaal uitvoert.

'Virginia Woolf' zonder één enkel woord en met louter gebaren – dat is alsof de twee hoofdpersonen opeens kommetjes kamilletee drinken, in plaats van whisky te nuttigen alsof een irrigatiesysteem moet worden beproefd. En toch is het mogelijk. Al jaren probeert de stichting Vi-Taal horenden aan het verstand te brengen dat er een groot verschil tussen lipleestaal (met of zonder pantomime) en gebarentaal bestaat. In 1880 besloten horende dovenonderwijzers om doven te leren liplezen en praten. Dat hadden ze volgens Vi-Taal nooit moeten doen, want mensen die vanaf jonge leeftijd doof zijn communiceren in *gebarentaal*.

Gebarentaal kent geen internationale standaards, wisselt per land en waaiert dan nog eens in dialecten uit. Een Rotterdamse dove maakt een kubusgebaar en zet de doos vervolgens met z'n handen weg om aan te geven dat er van een verhuizing sprake is. Een dove Amsterdammer trekt aan een denkbeeldig touw met katrol omdat elk Amsterdams huis nu eenmaal een verhuishak bovenin de pui heeft.

Met dove en horende dichters houdt Vi-Taal een proef met dovenpoëzie. De dove dichters dragen voor uit eigen werk, of uit een transcriptie van horende dichters. Dichter / vertaler Ernst van Altena kreeg videobanden te zien waarin de dove dichter John van Gelder zijn poëzie voordraagt, hij kreeg een paar sleutelwoorden en sloeg aan het herdichten. Van Altena vergelijkt gebarentaal met Esperanto, omdat ook die taal geen eigen literatuur bezit, en met het Chinees vanwege de iconografie, de afbeeldende taal. Hij herkende Van Gelders kernregel 'Een wit sterretje kraaloogt in de weer', en zag Van Gelder per video

Ernst van Altena, in het Kamerrestaurant eet hij zijn dagelijkse portie krant.

FOTO MARK KOHN

gebaren hoe een vogel in de stookolie zit (handen eerst gekruist over de borst, dan de armen als onmachtig klapwiekende vleugels op en neer wapperend).

In 'Zeedromen' gebarentaalt Van Gelder dat een duiker vissen voor zijn duikbrilglas krijgt. Van Altena zette om in:

*Visjes tegen mijn duikbrilruit,
hun mondjes happend als in koor...
Ai! Die zeeëgel prikt; als buit
snij ik hem dan maar middendoor.
De hele vissenschool zwemt aan,
de school blijkt heel goed bij de les,
eet de zeeëgel leeg, komaan,
dit zeebanket is vers van 't mes.*

Horende poëzieliefhebbers die niet begrijpen dat *dit zeebanket is vers van 't mes* in dovenpoëzie valt om te zetten, moeten een voordracht van Van Gelder bijwonen. Van Alte-

na wilde het eerst niet geloven, maar hij zag dat ook een woord als 'ruilverkaveling' met winkelhaken en lineaal ogenblikkelijk uit te beelden is. Van Altena had kunnen dichtten dat de vissen 'van de zeeëgel smullen' of er zich aan 'tegoed deden', maar dat noemt hij geen poëzie. Van Altena: „Het woord zeebanket zit waarschijnlijk niet in Van Gelders vocabulaire. Veel doven hebben een geringe woordvoorraad. Een doofgeborene heeft geen referentiekader, de geschreven taal is hooguit een hulpmiddel. John van Gelder zei: ik zie dat het rijmt, maar hoe het klinkt, dat weet ik niet.”

Van Altena ziet in Van Gelder een 'eer muzisch mens'. Ooit blies Van Gelder glas ('Je bent glasblazer: creatief? / Het glas is een taai on-

gerief, / lopende-band-werk en je wordt / gevangene in een retort...').

Van Gelder beeldt zijn 'glazen' gevangenis uit, Van Altena herkent dat vat met vernauwende, omgebogen hals vervolgens doeltreffend als 'retort'.

Andersom verbeeldt John van Gelder reeds geschreven poëzie van Ernst van Altena. Hoe komt diens sonnet 'Het Kamerlid' dan in gebarentaal terug?

...en in het Kamerrestaurant eet hij z'n dagelijkse portie krant. Van Altena vouwt z'n handen, opent ze, strekt z'n armen alsof hij een krant leest, vouwt z'n krant dicht, verformelt die en brengt in snelle regelmaat een gekromde vuist naar de mond – zoals westerlingen oorsterlingen rijst zien eten.

In een ander dagelijks leven is Van Gelder fotograaf en diepzeeduiker. Die drie levens wist hij, mede dank zij Van Altena's transcriptie, tot in de kern der eenzaamheid te vangen. Zien, doorzien, en het inzicht blijvend ergens niet bij te kunnen maar wel moeten horen, komen na een duiktocht onder water aldus aan de oppervlakte:

*Daar is het licht, de lucht, de golven,
daar is weer adem voor de mens
en mijn zeedroom is weer bedolven
onder de lucht-en-water-grens.*

(Op 16 mei, half negen, wordt in het Literair theater Branoil, Maliestraat 12 in Den Haag, de laatste avond dovenpoëzie gehouden. Met Simon Vinkenoog en de dove dichters Wim Emmerik, Jaan Couprie en Gert-Jan de Kleer.)

potentilla erecta (32)

En, Iwan Soesanin, ben je nog boos geworden in de Varamatinee op (de vrije) zaterdag?

„Van die vraag word ik langzamerhand even triest als van dit land. Ik weet het niet meer. Heimwee, noemen jullie zo'n toestand dacht ik.

Alles wat ik deze week zag en deed werd er door beïnvloed. Ik kwam langs een dierenwinkel, waar een aap in een te kleine kooi in de warmte zat te kniezen. Voor dat ik enkele woorden van troost kon uitspreken klonk luid en duidelijk uit zijn kooi: 'Nou nou, wat heb ik een lol'. Het was de stem van de winkelvrouw op een steeds repeterend cassettebandje. Samen met haar man moet ze dat op een avond bedacht hebben. En moeten ze diezelfde avond hard en nog lang om hun vondst gelachen hebben.

Later, op een terras, zag ik mensen die een draadloze telefoon bij zich hadden. Er werd voor hen gebeld, waarna een gesprek over aandelen op luide toon over het terras schalde. Toen ik daar iets van durfde te zeggen kreeg ik bits terug: 'Ach man, smelt toch weg!'

Ik ben opgestaan en weggelopen, kwaad noch gekwetst. Die terrastelefoneerders waren onbedoeld wel erg dicht bij mijn eigen spleen gekomen.”